

MƏİŞƏT ZORAKILIĞI TÖRƏTMİŞ ŞƏXSİN İNZİBATI VƏ CİNAYƏT MƏSULİYYƏTİNƏ CƏLB EDİLMƏSİNİN HÜQUQİ ƏSASLARI

TƏHLİL

BAKI-2014

Bu təhlil Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası və “Təmiz Dünya” Qadınlara Yardım İctimai Birliyindən ibarət QHT Koalisiyası tərəfindən həyata keçirilən ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin vəsaiti ilə Kaunterpart International təşkilatı tərəfindən maliyyələşdirilən “Qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması üzrə İctimai vəkillik kampaniyası” layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

“Bu təhlil ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAİD) vasitəsi ilə Amerika Xalqının təmənnasız yardımına hesabına işıq üzü görmüşdür. Burada əks olunmuş fikirlərə görə müəllif məsuliyyət daşıyır və bu fikirlər heç də mütləq olaraq USAİD-in və ya ABŞ Hökumətinin mövqeyi əks etdirmir.”

**© Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası
©“Təmiz Dünya” Qadınlara Yardım İctimai Birliyi**

MÜNDƏRİCAT

Xülasə.....	4
Məişət zorakılığının qarşısının alınmasının hüquqi əsasları.....	4
Məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində cinayət təqibi.....	5
Məişət zorakılığının qarşısının alınmasında hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifələrinin müəyyən edilməsi.....	8
Təvsiyələr.....	10
İnzibati xətlər Məcəlləsində Məişət zorakılığının qarşısının alınmasına yönələn məsuliyyət	11
Təvsiyə.....	12

Xülasə

Təqdim olunan tədqiqatda ailə-məişət zəmnində baş verən kriminal xarakterli zorakılıqlarla bağlı Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan cəzalar və onların xarakteri araşdırılır.

Cinayət Məcəlləsinə ailə-məişət zəmnində baş verən cinayətlərlə bağlı ayrıca cəzalar nəzərdə tutulmur və bu cəzalar ümumi əsaslarla müəyyən edilir.

Ailə münasibətlərinin spesfik xarakteri isə ailə daxilində baş verən cinayətlərin təqib olunmasında da fərqli yanaşma tələb edir. Bu baxımdan tədqiqat matrealında Cinayət Məcəlləsinə müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi və mövcud maddələrə ümumi əsaslarla tətbiq edilən cəzalardan fərqi, bir sıra hallarda isə alternativ olan cəzaların tətbiqi təklif edilir.

Tədqiqata Cinayət Məcəlləsinə dəyişiklik və əlavələrlə bağlı tövsiyyələr də daxil edilmişdir.

Tədqiqatda həmçinin cinayət xarakteri daşımayan zorakılıqlarla bağlı İnzibati Xətalər Məcəlləsinə müvafiq əlavələrin və dəyişikliklərin edilməsi də əsaslandırılır və bu dəyişikliklə bağlı konkret tövsiyə verilir.

Məişət zorakılığının qarşısının alınmasının hüquqi əsasları

Məişət zorakılığı və ya ailədə zorakılıq halları yalnız bir ailənin deyil, cəmiyyətin təhlükəsizliyinin əsasları üçün təhdiddir. Məişət zorakılığının total xarakter daşması, xüsusən də bu zorakılıqların patriarxat dəyər və adətlərin hökümran olduğu cəmiyyətlərdə baş verməsi cəmiyyətin və dövlətin inkişafını əngəlləyəcək qədər təhlükəlidir. Məişət zorakılığına qarşı mübarizə bütün cəmiyyətlərdə olduqca mürəkkəb bir işdir. Bir tərəfdə ailə münasibətlərinin bir çox tərəflərinin cəmiyyət üçün qapalı olması, digər tərəfdə ailəyə kənar müdaxilələrin bir çox hallarda problemin həll etməkdən çox onun dərinləşməsinə və ailənin dağılmasına gətirməsi təhlükəsi bu sahədə mübarizəni aparmaq üçün xüsusi və həssas yanaşma tələb edir. Həm də, ailə münasibətlərinə kənar müdaxilə “qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallar və hədudlar istisna olmaqla hər kəsin şəxsi və ailə həyatına müdaxilənin yolverilməzliyi” prinsipinə əsaslanmalıdır.

Bu baxımdan ailədə zorakılıq hallarının qarşısının alınmasına yönələn bir qanunun qəbulu kifayət deyildir. Məişət (ailə) zorakılığı probleminin həlli kompleks yanaşma, məqsədli tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Kompleks tədbirlər zəruri hüquqi bazanın, o cümlədən inzibati cəza və cinayət təqibinə imkan verən qanunvericilik aktlarının qəbulu, mexanizmlərin yaradılması, zorakılığın xəbərdar edilməsi, zorakılığın qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi, reabilitasiyası kimi tədbirləri əhatə etməlidir.

Yaxın illərə qədər məişət zəmnində baş verən zorakılıqlara qarşı mübarizə yalnız cinayət təqibini həyata keçirməklə kifayətlənirdi. Belə ki, məişətdə (ailədə) cinayət əsaslı zorakılıq olduqda Cinayət qanunvericiliyinin müvafiq müddəaları tətbiq edilməklə cinayət təqibi həyata keçirilirdi. Lakin məişət zorakılığı yalnız kriminal xarakterli deyildir. Ona görə də məişət zorakılığına qarşı mübarizə yalnız Cinayət qanunvericiliyi ilə aparıla bilməz.

Məişət zorakılığına qarşı mübarizənin hər tərəfli və kompleks şəkildə həyata keçirilməsi, məişət zorakılığının profilaktikasının təmin edilməsi məqsədi ilə 2010-cu ilin 22 iyun tarixində “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu Qanun məişət zorakılığı zəmnində baş verən zorakılığın qarşısının alınması mexanizmlərinin yaradılması və tənzimlənməsi məqsədini güdür. Qanunun əsas yükü ailə münasibətlərinin qorunması ilə bərabər, həm də, zorakılıqdan zərər çəkən şəxslərin sosial mühafizəsini təmin etməkdir. Qanunun qəbulu xəbərdar edici vasitələrin və reabilitasiya təsisatlarının formalaşmasına

və məişət zorakılığı ilə kompleksli mübarizə üçün vahid mexanizmlərin formalaşmasına hüquqi əsaslar yaratdı. “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunun əsas əhəmiyyəti onun məişət zorakılığının formalarını açıqlamaqdır: fiziki, psixi, cinsi zorakılıq və habelə iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyətlər¹.

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” qanun yalnız qadınların deyil, digər ailə üzvlərinin, o cümlədən uşaqların fiziki, psixi, cinsi və iqtisadi xarakterli zorakılıqlardan müdafiə edir. Nəzərə alınmalıdır ki, ölkənin əyalət hissələrində məişət zorakılığı bir ailənin çərçivələrindən kənara çıxa bilər. Yəni, bir ailə tərkibində olmayan, lakin ailə ilə qohumluq əlaqələri olan şəxslər də məişət zorakılığının qurbanları və ya əksinə zorakılıq tətbiq edən şəxs rolunda ola bilər.

Qanuna əsasən, məişət zorakılığı barədə şikayətə 2 növ dövlət orqanı baxır:

- Cinayət təqibini həyata keçirən orqanları - cinayət-prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada - əgər şikayətdə törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər haqqında məlumatlar varsa,
- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları - əgər şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri yoxdursa.

Məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində cinayət təqibi

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayət xarakterli cinayətlərin törədilməsi və ya hazırlanması ilə bağlı xüsusi maddələr yoxdur. Cinayət Məcəlləsinin bir sıra maddələri məişət kriminalı ilə bağlı cəzaları müəyyən edir. Bu maddələrə, Qəsdən adam öldürmə (maddə 120), Qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə (maddə 122), Özünü öldürmə həddinə çatdırma (maddə 125), Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma (maddə 126), Qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma (maddə 127), Qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurma (maddə 128), Qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər vurma (maddə 129), Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurma (maddə 131), Əzab vermə (maddə 133), Öldürməklə və ya sağlamlığa ağır zərər vurmaqla hədələmə (maddə 134), Qanunsuz azadlıqdan məhrum etmə (maddə 145), Zorlama (maddə 149), Seksual xarakterli zorakılıq hərəkətləri (maddə 150), Seksual xarakterli hərəkətlərə məcbur etmə (maddə 151), On altı yaşına çatmayan şəxslə cinsi əlaqədə olma və ya seksual xarakterli digər hərəkətlər etmə (maddə 152), Əxlaqsız hərəkətlər (maddə 153), Qadını nikaha daxil olmağa məcbur etmə (maddə 176-1) və s. aid edilir.

Ümumi hallarda tətbiq edilən maddələrin çoxluğuna baxmayaraq bu maddələrin heç biri “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunda əks olunmuş və zorakılıq forması olan psixi zorakılıqla bağlı cinayət təqibini həyata keçirməyə imkan vermir. Eyni zamanda Cinayət Məcəlləsində psixi zorakılığın qarşısının alınmasına yönələn cəzanı nəzərdə tutan maddə də yoxdur. “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunun məqsədləri üçün psixi zorakılıq dedikdə “*Qanunun şamil edildiyi şəxslərin birinin digərinə qəsdən psixi təzyiq göstərməsi və ya dözülməz psixi şərait yaradılmasına yönəlmiş hərəkətlər*” nəzərdə tutulur.

Cinayət Məcəlləsinin 125-ci maddəsində (Özünü öldürmə həddinə çatdırma) göstərilən “*Təqsirkardan maddi, xidməti və ya sair cəhətdən asılı olmuş zərərçəkmiş şəxsi onunla amansız rəftar etmə, onun ləyaqətini müttəmadi olaraq alçaltma, ona hədə-qorxu gəlmə yolu ilə özünü*

¹ Ceyhun Qaracayev. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimi. Mənbə:

<http://femida.az/2012/05/04/az%C9%99baycan-respublikasında-m%C9%99is%C9%99t-zorakılığı-il%C9%99-mubariz%C9%99-n%C9%99z%C9%99riyy%C9%99-tarix-v%C9%99-t%C9%99crub%C9%99/>

öldürmə və ya özünü öldürməyə cəhd həddinə çatdırma” müddəanı bu halda tətbiq etmək mümükündür. Lakin bu yalnız o halda mümükündür ki, qurban özünə qəsd etmiş olsun. Lakin cəmiyyətdən fərqli olaraq ailə daxilində özünü öldürmə həddinə çatdırma halının olmasını sübut etmək hər zaman mümükün olmayacaqdır və praktikada belə hallar intihar halı kimi qeydə alınır. Cinayət təqibi praktikasına əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, cinayət təqibini həyata keçirən orqanlar (vəzifəli şəxslər) ictimai yerlərdə baş verən bu tipli hallara (özünə qəsd) zəmin yaradan halları qiymətləndirirlər və bunu ictimai təhlükəli əməl hesab edirlər, lakin eyni hal ailə daxilində baş verdikdə yanaşma praktikası fərqli olur.

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunda nəzərdə tutulan digər bir zorakılıq formasının-məişət zəminində iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyət-zəmnində olan əməllərin də cinayət təqibini həyata keçirilməsi üçün konkret müddəalar və cəza nəzərdə tutulmur.

Qanunda məişət zəminində iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyət dedikdə “ *bu Qanunun şamil edildiyi şəxslərin birinin digərini onun mülkiyyətində, sərəncamında və ya istifadəsində olan əmlakdan, gəlirlərdən məhrum etməsinə, iqtisadi asılılıq yaratmasına, belə asılılığı saxlamasına və ya ondan sui-istifadə etməsinə yönəlmiş hərəkətləri*” nəzərdə tutulur.

Nəzəri baxımdan Cinayət Məcəlləsinin “**iqtisadi sahədə cinayətlər**” bölməsində nəzərdə tutulan bəzi maddələrin məişət zəminində iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyətlərin olması halında tətbiqi mümükün ola bilər. Lakin bunun praktikada tətbiqi yalnız nikahın pozulması baş verdikdə ayrı-ayrı hallar üzrə mümükündür.

Bu nöqteyi-nəzərdən yanaşaraq cinayət işlərinə yalnız ailədə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, sağlamlığa ağır zərər vurma hallarında başlanılır. Digər konfliktlər, o cümlədən psixi və iqtisadi xarakterli zorakılıq formaları ailənin daxili işi kimi qalır.

Cinayət Məcəlləsində hazırda mövcud olan cəzanın tətbiqini praktiki baxımdan mümükünsüz edən səbəblərdən biri də ailə daxilində baş verən zorakılıqların kifayət qədər latent (gizli, üstüörtülü) xarakter daşmasıdır. Məişət zorakılığında mövcud olan yüksək latentlik Cinayət Məcəlləsində hazırda olan müddələrin bir çoxunun tətbiqinə imkan vermir.

Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunun 4-cü maddəsində qanunun tətbiq edildiyi şəxslər göstərilmişdir.

- yaxın qohum olan ailə üzvlərinə (ər, arvad, valideynlər, uşaqlar, nənələr, babalar, nəvələr, doğma və ögey qardaşlar və bacılar, övladlığa götürmüş və övladlığa götürülmüş şəxslər), habelə birgə yaşadığı hallarda digər qohumlara;
- nikah pozulduqdan sonra birgə və ya ayrılıqda yaşayan keçmiş ər-arvada;
- qəyyum və ya himayəçi təyin olunmuş fiziki şəxslərə, habelə üzərində qəyyumluq və ya himayəçilik təyin edilmiş şəxslərə;
- qanuni nikahda olmadan birgə yaşayan kişi və qadına, habelə onlarla birgə yaşayan yaxın qohumlarına.

Praktikada məişət zorakılığının pozulması zəminində cinayət işlərinə başlanılması hallara içərisində nikaha xitam verildikdən sonra baş verən cinayət xarakterli zorakılıqlarla bağlıdır.

İstintaq və məhkəmə praktikasında həmçinin qısqanclıq zəmində ərin qadının sağlamlığına az ağır, ağır, xüsusilə ağır xəsarətlərin yetirilməsi, qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan (məsələn döymə nəticəsində) baş verən adam öldürmə cinayətləri üstünlük təşkil edir.

Bir çox hallarda məişət zorakılığının qurbanları hüquq-mühafizə orqanlarına şikayət etsələr belə sonradan şikayətlərindən imtina edirlər. Bunu çoxsaylı səbəbləri içərisində, hüquq-mühafizə orqanlarına inamsızlıq, qorxu, sonradan yaşamaq üçün imkanların olmaması (maliyyə və yaşayış yeri ilə bağlı asılılıq) ilə bağlı olan səbəblərdir.

Hazırda mövcud olan cəzaların yalnız ağırlaşdırıcı hallarda tətbiqi onu göstərir ki, məişət zorakılığı ilə mübarizədə cinayət təqibi ilə bağlı yanaşmalar əsaslı surətdə dəyişməlidir.

Eynizamanda hətta hüquq mühafizə orqanlarına şikayət vermiş qurbanların bir çoxu cinayət xarakterli zorakılığın qarşısının alınmasına yönələn tədbirləri səmərəsiz və ziyanlı sayır. Paraktikada çoxsaylı hallar vardır ki, zorakılığı tətbiq edən şəxs müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum edilir. Lakin ər-arvad arasında nikah münasibətləri qalmaqda davam edir və ailənin bütün qayğıları, o cümlədən cəza çəkən şəxsə baş çəkmək (bununla bağlı yaranan xələllər də daxil) qurbanın üzərinə düşür. Digər tərəfdən şikayət verən qurban nəinki qohumların, həm də əlaqəli cəmiyyət üzvlərinin (qonşular, iş yoldaşları və s.) qınaq obyektinə çevrilirlər.

Hər hansı pul cəzaları da sonda qurbanın da üzv olduğu ailənin maddi vəziyyətini daha da pisləşdirir.

Mövcud cinayət təqibi praktikası yalnız cəzalandırmağa əsaslandığından effektiv nəticə alınmır. Zərərçəkənin şikayəti nəticəsində cinayət xarakterli əməl müəyyən edilərsə, dərhal cəza mexanizmləri (istintaq, məhkəmə və bunların fəaliyyətinin nəticəsi olaraq müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə) işə düşür.

Praktika göstərir ki, məişət zorakılığı törətmiş şəxslərin xeyli hissəsi ilk dəfə mühakimə olunan şəxslər olur. Bu baxımdan Cinayət qanunvericiliyində alternativ cəza növlərinin nəzərdə tutulması zərurəti vardır.

Cinayət təqibi praktikası ilə bağlı geniş yayılmış daha bir hal barədə. Bir çox ölkələrdə (əsasən postsovet ölkələri timsalında) hüquq-mühafizə orqanları əslində cinayət xarakterli zorakılıqların bir çoxunu (məsələn: əzab vermə) ailənin daxili işi kimi qəbul edirlər. Bu zaman onlar konkret baş vermiş hadisə (konkret xəsarət, ağır zədə, xüsusən kəsici alətlərlə xəsarət yetirmə halında) cinayət işinə başlayırlar.

Yəni hüquq mühafizə orqanları ailədə adam öldürmə və sağlamlığa ağır və xüsusilə ağır xəsarət yetirilməsi hallarında aldıqları informasiya əsasında cinayət işinə başlayırlar, lakin əzab vermə, döymə, təhqir və s. hallarda yanaşma fərqli olur.

Məhz bu səbədən mövcud Cinayət qanunvericiliyi aliə (məişət) zəmində baş verən cinayət xarakterli əməllərin təqibi üçün yeni və alternativ cəza formaları ilə zənginləşdirilməlidir.

Məişət zorakılığının qarşısının alınmasında hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifələrinin müəyyən edilməsi

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun və bu qanunun tətbiqi ilə əlaqədar qəbul olunmuş digər normativ-hüquqi aktlar məişət zorakılığına

qarşı mübarizənin və bu zəmində baş vermiş zorakılıqlarla bağlı cinayət təqibinin və inzibati məsuliyyətə cəlb etmənin yeni əsaslar üzərində qurulmasını tələb edir.

Qanunun məqsədi yalnız məişətdə baş verən cinayət xarakterli və ya inzibati məsuliyyət yaradan əməl və hərəkətləri törədənlərin cəzalandırılması deyildir. Qanun əsas qayəsi ailə məişət münasibətlərində ortaya çıxan konfliktlərin qarşısını almaq və onun profilaktikasıdır.

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun komentariyasını hazırlamış Konstitusiya Məhkəməsinin hakimi Ceyhun Qaracayev adı gedən kitabda qeyd etmişdir ki, “Məişət zorakılığı anlayışı təhlil edilərkən onun bütün mövcud növlərini cinayət xarakterli adlandırmaq düzgün olmazdı. Ailə üzvlərinə qarşı təhlükəli zorakılığın məzmunu onun ictimai təhlükəsinin dərəcəsi və xüsusiyyətindən aslıdır. Məişət zorakılığının ictimai təhlükəlilik dərəcəsi onun hüquqa zidd olması, qabaqcadan hazırlanması, cinsi zəmində həyata keçirilməsi, şəxsiyyətin istəyinə zidd olaraq azadlıqdan məhrum edilməsi, insanın səhhətinə ağır dərəcəli müxtəlif xəsarətlərin yetirilməsi ilə müəyyən olunur. Əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi müəyyən edildikdən sonra qanunvericilikdə onun cinayət, inzibati və ya digər sosioloji xarakterli olması göstərilə bilər²”.

Bu baxımdan Qanunda məişət zorakılıqla bağlı şikayətlərə baxan iki orqan müəyyən olunmuşdur. Bunlardan biri hüquq-mühafizə orqanıdır (polis), digəri isə mülki dövlət orqanlarıdır. Qanunun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı Fərmana³ əsasən Nazirlər Kabineti **“Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadığı, şikayətlərə baxılma” Qaydasını⁴** qəbul etmişdir.

“5.1-ci maddədə cinayət-prosessual qanunvericiliyə istinad edilərək cinayət xarakterli məişət zorakılığı halları ilə şikayətlərə cinayət-prosessual qaydada baxılması göstərilərsə, aidiyyəti dövlət orqanının növü qeyd edilmir. Əksər xarici ölkələrin müvafiq qanunlarında cinayət xarakterli məişət zorakılığı ilə bağlı şikayətlərə baxılması polis orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilir. Məişət zəminində baş verən hüquq pozuntularının qarşısının alınması Azərbaycan qanunvericiliyinə müvafiq olaraq polis orqanlarının vəzifəsidir. Güman etmək olar ki, məişət zorakılığı ilə bağlı psixi və ya iqtisadi zorakılığın qarşısının alınması vəzifəsi xüsusi təlim keçmiş polis orqanlarının səlahiyyətinə aid ediləcək. CPM-nin 47.1-ci maddəsində göstərilir ki, “cinayət təqibi üzrə icraat cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən aparılır.” Deməli gələcəkdə məişət zorakılığına dair yeni növ cinayət işləri üzrə təhqiqat və istintaq polis orqanlarının səlahiyyətinə aid ediləcək⁵”.

Məişət zorakılığının qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə ailənin dağılmasına deyil, onun möhkəmləndirilməsinə və davamlı olmasına xidmət etməlidir. Bir sıra ölkələrin müvafiq qanunu “Məişət zorakılığının profilaktikası haqqında” Qanun adlanır. Əslində əsas məsələ də profilaktika üzərində qurulmalıdır. Bu sahədə fəaliyyət göstərən aidiyyəti təsisatlar və vəzifəli şəxslər peşəkar olmalı və konkret sahə üzrə ixtisaslaşmalıdırlar.

² “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun komentariyası. C.H. Qaracayev. Bakı 2011. Azərbaycan Hüquqşünaslar Konfederasiyası

³ **“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə** Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 1 oktyabr 2010-cu il

⁴ Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 24 fevral tarixli 46 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir

⁵ “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun komentariyası. C.H. Qaracayev. Bakı 2011. Azərbaycan Hüquqşünaslar Konfederasiyası

“Ailə cəmiyyətin və dövlətin hüceyrəsidir. Ailə münasibətlərinin inkişafı və qorunması hər bir cəmiyyətin marağındadır. Ailə sabitliyindən nəslin davamı və cəmiyyətin inkişafı asılıdır. Məhz bu baxımdan dövlət ailənin qorunması və möhkəmlənməsində maraqlıdır. **7.0.4-cu maddədə** məişət zorakılığı faktı üzrə araşdırmanın aparılması zamanı münaqişə tərəflərinin münasibətlərinin normallaşmasına və ailədə münasibətlərin bərpa olunmasına kömək göstərmək vəzifəsi müəyyən edilir. Bu vəzifə münaqişənin həlli ilə məşğul olan ixtisaslaşmış polis əməkdaşları, sosial işçilər və digər vəzifəli şəxslər qarşısında qoyulur⁶”.

Bu baxımdan məişət zorakılığının profilaktikası, xəbərdar edilməsi, baş vermiş zorakılıqla bağlı inzibati tədbirlərin və cinayət təqibinin həyata keçirilməsi həm xüsusi yanaşma, həm də ümumi qaydalardan fərqli hüquqi tənzimləmə tələb edir. Bu nöqtəyi-nəzərdən çıxış edərək ənənəvi metodların xarakteri əsaslı surətdə dəyişməlidir. Cinayət xarakterli məişət zorakılıqlarını araşdıran və istintaq hərəkətlərini həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanı bu sahədə ixtisaslaşmalıdır. Bir sıra ölkələrdə (Qazaxstan) polis şöbələrində qadınların zorakılıqdan mühafizəsi üzrə qruplar yaradılmışdır. Azərbaycanda da, bu məqsədlə ixtisaslaşmış polis təsisatı yaratmaq və ya mövcud struktur tərkibində ixtisaslaşmış şöbələrin və ya vəzifəli şəxslərin müəyyən edilməsi, xüsusən də belə şöbələrin və vəzifəli şəxslərin qadınlardan ibarət olması vacibdir.

⁶ Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun komentariyası. C.H. Qaracayev. Bakı 2011. Azərbaycan Hüquqşünaslar Konfederasiyası

Tövsiyələr

1.Cinayət Məcəlləsində məişət zorakılığını qəsdən törədilmiş cinayətlər kateqoriyasına aid edilməklə (AR Cinayət Məcəlləsi maddə 25) və Məcəllənin 61-ci maddəsinə (**Cəzanı ağırlaşdıran hallar**) “**ailə üzvünə qarşı zorakı xarakterli cinayətin törədilməsi**” bəndinin əlavə edilməsi məqsədəuyğun olardı.

2.Məişət zəminində psixi zorakılığa, yəni şəxs tərəfindən digər şəxsə qəsdən psixi təzyiq göstərilməsinə və ya dözülməz psixi şərait yaradılmasına yönəlmiş hərəkətlərə görə Cinayət Məcəlləsinin 133-cü maddəsinə xüsusi bəndin əlavə edilməsi və bu əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası da daxil edilməklə cinayət məsuliyyətinin nəzərdə tutulması məqsədəuyğun olardı.

3.Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə (Maddə 122, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 134, 145, 149, 150, 151, 152,153,176-1 və s.) cinayət tərkibi yaradan əməllər sırasına məişət zorakılığı ilə bağlı məsuliyyəti müəyyən edən cinayətin təsnifedici əlamətlərinin daxil edilməsi məqsədəuyğun olardı. Belə əlavələr Cinayət təqibi prosesində eyni əlamətli, lakin ailə-məişət münasibətləri zəmnində baş verən cinayətlərə fərqli yanaşmanı (o cümlədən cəza sanksiyası ilə bağlı) müəyyən etməklə məişət zorakılığına qarşı mübarizənin effektivliyini artırma bilər.

4.Cinayət Məcəlləsinin 176-1 maddəsinə qadını nikaha məcbur etmə halının olub olmamasından asılı olmayaraq erkən nikahlarla bağlı valideynlərin məsuliyyətini və cəzanı müəyyən edən müddəanın əlavə edilməsi məqsədəuyğun olardı.

5.Yuxarıda göstərilən maddələrdə məişət zorakılığı ilə bağlı cinayətlərin təsnifedici əlamətlərinin daxil edilməsi ilə yanaşı bu əlamətlər üzrə cəzaların müəyyən edilməsində də fərqli yanaşmalar olmalıdır. Belə ki, ümumi əsaslarla müəyyən olunan cəzalarla yanaşı məişət zorakılığı ilə bağlı baş verən cinayət hallarında daha çox alternativ cəza növlərinin tətbiqinə üstünlük verilməlidir və bu cəzalar tətbiq olunarkən ailənin mənafeləri əsas götürülməlidir.

6.Alternativ cəza növləri sırasına ailə-məişət münasibətləri zəmnində cinayət törətmiş şəxslərin icbari sosial reabilitasiya kurslarını, zəruri hallarda isə narkomaniya və alkoqolizmdən məcburi müalicə keçməsi öhdəlikləri müəyyən edilə bilər.

7.Cinayət xarakterli məişət zorakılıqlarını araşdıran və istintaq hərəkətlərini həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanı bu sahədə ixtisaslaşmalıdır. Bu məqsədlə ixtisaslaşmış polis təsisatı yaratmaq və ya mövcud struktur tərkibində ixtisaslaşmış şöbələrin və ya vəzifəli şəxslərin müəyyən edilməsi, xüsusən də belə şöbələrin və vəzifəli şəxslərin qadınlardan ibarət olması məqsədəuyğundur.

İnzibati xətlər Məcəlləsində Məişət zorakılığının qarşısının alınmasına yönələn məsuliyyət

Bir çox ölkələrin inzibati xətlərlə bağlı qanunvericiliyində məişət zorakılığı ilə bağlı xüsusi olaraq maddələr daxil edilmişdir. Bu maddələrdə mühafizə orderi tətbiqi qaydalarını pozmaqla bağlı, cinayət əməli sayılmayan məişət zorakılıqları ilə bağlı cərimələr və inzibati həbs kimi sanksiyalar nəzərdə tutulur.

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunun qüvvəyə minməsi və bu qanunun tətbiqi ilə əlaqədar qəbul olunmuş digər normativ-hüquqi aktlara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericilik aktlarında müvafiq əlavələr və dəyişikliklərin edilməsi, həmçinin digər normativ hüquqi aktların bu qanunun tələblərinə uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulur. Cinayət əməli sayılmayan məişət zorakılıqlarının qarşısının alınması üçün Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinə 38-2. Maddəsi əlavə edilmişdir.

Həmin maddədə məişət zəmnində iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyətlərin tətbiqinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulur.

Həmin maddədə “məişət zəminində psixi zorakılığa, yəni şəxs tərəfindən digər şəxsə qəsdən psixi təzyiq göstərilməsinə və ya dözülməz psixi şərait yaradılmasına yönəlmiş hərəkətlərə görə” də inzibati məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Maddədə “məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə qeyri-dövlət yardım mərkəzlərinin akkreditasiyadan keçmədən fəaliyyət göstərməsinə görə” də məsuliyyət müəyyən edilir.

Lakin hər üç halda nəzərdə tutulan məsuliyyət pul cərimələridir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, pul cərimələrinin tətbiqi sonradan zorakılıq qurbanı olan şəxslərin də maddi durumunun pisləşməsinə gətirib çıxarır. Bu işə sonuncuları müvafiq orqanlara şikayət etməkdən çəkindirir.

İnzibati Xətlər məəcəlləsinə cinayət xarakteri daşımayan digər zorakılıq halları, eləcə də mühafizə orderi ilə müəyyən edilən qaydaların pozulması ilə bağlı sanksiyalar göstərilməyib. İnzibati Xətlər Məcəlləsində 38-1. Maddəsi döymə adlanır. Bu ümumi halda tətbiq olunan maddədir. Yəni yalnız ailə-məişət zəmnində baş verən döymə hallarına deyil, bütün hallara tətbiq olunur.

Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul olunmuş **“Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadığıda, şikayətlərə baxılma” Qaydalarında** məişət zorakılığı halında və Qanunun 6.1-ci maddəsinə əsasən məişət zorakılığı üzrə araşdırmanın aparılmasına aşağıdakılar səbəb ola bilər:

- Zərər çəkmiş şəxsin özünün və ya onun ailə üzvlərinin şikayəti;
- Fiziki və ya hüquqi şəxslərdən, dövlət və yerli özünüidarə orqanlarından, o cümlədən təhsil və ya səhiyyə müəssisələrindən, qeyri-hökumət təşkilatlarından, kütləvi informasiya vasitələrindən daxil olmuş müraciətlər.

Mövcud praktika onu göstərir ki, cinayət xarakterli olmayan məişət zorakılıqları ilə bağlı araşdırmaların aparılması halları çox azdır. Bu qurbanlar tərəfindən şikayətlərin daxil olmaması və digər maraqlı tərəflərdən məlumatların az daxil olması ilə əlaqədardır. Məhz bu səbəbdən Azərbaycanda daha çox cinayət xarakterli məişət zorakılıqları halları araşdırılır və istintaq və məhkəmə hərəkətləri həyata keçirilir.

Şikayət və ya maraqlı tərəflərin müraciətləri əsasında məişət zorakılığı üzrə araşdırmanın aparılmasının nəticələri aşağıdakı şəkildə müəyyən olunur:

- Məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətmiş şəxsə cinayət və inzibati məsuliyyət izah edilməklə, məişət zorakılığının təkrarlanmaması barədə xəbərdarlıq edilməsi və zərər çəkmiş şəxsə qısamüddətli mühafizə orderinin verilməsi;
- Məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətmiş şəxsin valideynlik hüququndan məhrum edilməsi və ya valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı məhkəməyə müraciət edilməsi;
- Əməllərində cinayət tərkibi və ya inzibati xəta olan şəxsin cinayət və ya inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə səlahiyyətli dövlət orqanlarına müraciət edilməsi;
- Zərər çəkmiş şəxsə uzunmüddətli mühafizə orderinin verilməsi ilə əlaqədar məhkəməyə müraciət edilməsi;

Yuxarıda göstərilənlərin əsasında inzibati məsuliyyətin müəyyən edilməsi və müvafiq sanksiyanın tətbiqi məqsədi ilə İnzibati Xətalər Məcəlləsinə yeni əlavə və təkilflərin daxil edilməsi zəruridir.

Tövsiyə

Təklif olunur ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 5-1-ci fəslinin adı (**Sağlamlıq əleyhinə olan inzibati xətalər**) dəyişdirilərək “**Sağlamlıq əleyhinə və Ailə-məişət münasibətlərində şəxsiyyət əleyhinə yönələn olan inzibati xətalər**” adlandırılınsın və bu fəslə müvafiq olaraq aşağıdakı mətndə maddə əlavə edilsin:

Maddə.... Ailə-məişət münasibətlərində qanunsuz hərəkətlər

...1.Söyüş, təhqiredici yanaşma və alçaldıcı hərəkətlər və ifadələr işlətmək, ev avadanlıqlarını zədələmək və ya məhv etmək, xətanı törədən şəxslə ailə-məişət münasibətlərində olan şəxsin, və ya şəxslərin sakit həyat tərzini pozan digər hörmətsiz hərəkətlər, ailənin yaşayış sahəsində baş verən və cinaəyt əməlinin əlamətləri olmayan əmələ görə-

.....manatdan.....manatadək miqdarda cərimə və ya 5 sutkadan 10 sutkayadək inzibati həbs tətbiq edilir.

...2. Bu məcəllənin ...1 maddəsində göstərilən hərəkət inzibati məsuliyyətin tətbiqindən sonra bir il ərzində təkrar baş verdikdə

.....manatdan.....manatadək miqdarda cərimə və ya 10 sutkadan 15 sutkayadək inzibati həbs tətbiq edilir.

...3. mühafizə orderində göstərilən qadağaların pozulması halı baş verdikdə

...manatdan...manatadək cərimə və ya 10 sutkadan 15 sutkayadək inzibati həbs tətbiq edilir.

Həmin fəslin 38-1 maddəsində göstərilən sanksiyada cərimə ilə yanaşı inzibati həbslə bağlı müddəalar əlavə edilsin.